

Zuzentzaile euskaldun / Euskal zuzentzaile baten memoriak

LOREA ARRIETA

Sarrera

Konbidapena jaso nuenean zuzenketa gaineko jardunaldietan parte hartzeko, eskatu zidaten zuzenketa arloan dudan esperientziaren berri ematea. Konbidapen hori onartzeak ekarri zuen hamaika urteko ibilbideari begira jartzea, eta hausnarketa egitea zuzenketa inguruan dauden arazoak buruz. Izan ere, lehenengo galderatik bertatik sortzen dira, sortu, arazoak: testu batean, zer zuzendu behar da?

Denok gara testu-zuzentzaile, irakurle garen heinean. Irakurtzen ari garen bitartean, zuzenketa-saio ugari egin behar izaten ditugu. Zuzenketa batzuk, modu automatikoan egiten ditugu, irakurketa galarazi gabe; hor sartzen da, esate baterako, antzematen ditugun akats ortografikoak eta gramatikalak zuzentzea. Beste batzuek, ordea, lan gehiago eskatzen digute, irakurketa bera galarazterainokoa zenbaitetan; hor sartzen da testua hainbat aldiz irakurri behar izatea harik eta testua ulertzeko egin behar ditugun aldaketak egiten ditugun arte. Beraz, irakurtzen ari

garen bitartean, testua "zuzendu" egiten dugu buruan: testu-osagaien ordena aldatzen dugu, beste era batera puntuatzen dugu, ideia beste era batera formulatzen dugu...

Nire ustez, zuzentzailearen lana da irakurlearen lana erraztea, alegia, antzematea irakurleak zein traba edo behaztopa izan ditzakeen irakurketan. Jarrera horrek zuzentasun gramatikalaz haratago eramaten du zuzentzaile, ezinbestean; arau gramatikalak iristen ez den eremu batera hain zuzen ere. Arau gramatikalak ematen duen neurririk (eta babesik) gabe, zuzentzaileak gomendioak egin behar ditu testuaren irakurgarritasuna hobetze aldera. Helburua jada ez da testu zuzena eta akatsik gabea, ez hori bakarrik; helburua testua da, alegia, zuzentasunaz gain beste baldintza batzuk ere bete behar dituen zer hori da helburua.

Baina zuzenketa-irizpideak bestelakoak ziren duela hamaika urte lanean hasi nintzeanean. Hitzalditxo honen helburua da bilakera horren berri ematea eta gaur egun dudan ikuspuntua zertan oinarritzen den azaltzea.

Pentsamenduaren klasikoak

“Pentsamenduaren Klasikoak” proiektua (www.klasikoak.org) 1991n abiatu zen, eta helburua zuen giza pentsamenduaren bilakaeran mugari izan diren lanak euskartztea. Euskararen normalizazio-prozesuaren barnean, argi ikusi zen gure hizkuntzak bereganatu behar zituela mendebaldeko kulturaren oinarrian dauden lan gailenak, zuzenean eta modu sistematikoan.

Itzulgaien ezaugarriak

Itzulgaien zailtasunari dagokionez, Klasikoen proiektuko testuak oso espezializatuak dira, eta arlo askotarikoak (ekonomia, filologia, politika, hizkuntzalaritza, psikologia...). Bestalde, konplexuak ere izaten dira zenbaitetan: gaiagatik beragatik oso kontzeptualak edo abstraktuak direlako, edo estilo aldetik egungo moldeetatik aldentzen direlako.

Lan-antolaketa: itzultzailea / berrikuslea / zuzentzailea

Itzulpenak bi iragazi pasatzen ditu: lehen, berrikuslearena, eta bigarrena, zuzentzailearena. Berrikusleak ondo ezagutzen ditu bai lanaren aztergaia, bai pentsalaria bera eta haren lana, eta hortaz, beraren eginkizuna da bermatzea itzulpen testuak ondo jaso duela jatorrizko lanaren eta haren egilearen mezua. Zuzentzaileak, berriz, testuaren zuzentasunaz arduratu behar du, alegia testuak akatsik ez duela bermatu behar du, eta horretarako, hizkuntza-alderdiei (ortografia, gramatika...) erreparatu behar die.

Zuzentzailearen lana

Zuzentzaileari testua inprimatua iristen zaio eta zuzenketak paperean egiten ditu. Testuaren gaineko lana bukatutakoan, txosten bat egingo du, batetik, zuzenketarako erabili dituen irizpideak azaltzeko, eta bestetik, testuan aurkitu dituen arazozen berri emateko eta, hala badagokio, arazo horiek ebazteko ikusten dituen irtenbideak proposatzeko. Eremua, beti ere, zuzentasun gramatikala, eta ez estiloa.

Zuzenketaren helburua hasieran: gako hitza, akatsa

Horixe da, funtsean, lana eskaini zidatenean adierazi zidatena: zuzentasunaz arduratu behar nuen, ez estiloaz; eta zuzentasunaz hitz egitea euskararen Gramatikaz hitz egitea zen (Elhuyar hiztegiaren arabera, ‘gramatika’ hitzaren adieretako bat: “Antzina, hizkuntza bat zuzen hitz egin eta idazteko arauen multzoa.”). Beraz, akatsak detektatzea zen nire lana, eta akatsak bi motatakoak ziren: batetik, akats mekanografikoak, eta bestetik, akats gramatikalak (ortografia, deklinabidea, sintaxia, komunztadura...).

Hasiera hartan, dena den, baziren bestelako buruhauste-iturriak. Batetik, hitzen forma bera. Hiztegi Batua zirriborro bat besterik ez zen, eta hitzen formaren inguruan zeuden zalantzak itzulpenetan islatzen ziren: ohikoa zen hitzak bi edo hiru erataraz agertzea (distira, disdira, diztira, dizdira; batzutan, batzuetan; tragedia, trajedia...). Bestetik, zalantza ugari zegoen, halaber, zenbait marka ortotipografikoren erabilerari zegokionez, eta horren isla zen ez zela batasunik antzematen, esate baterako, aipamen biblio-

grafikoak egiteko orduan edota hitzak-eta nabarmentzeko orduan (letra etzanez agertzen ziren, beltzez, komatxoaren artean, letra etzanez eta beltzez, letra etzanez eta komatxoaren artean...). Halakoetan, gure ustez, bidea zen testuaren barne-koherentziari eustea, eta ildo horretatik, proposamen bateratzaileak egiten genituen. Hona hemen, adibide moduan, hasierako txostenetan maiz egiten genuen oharra:

Testuan ez da sistematizaziorik antzematen hitzak eta abar nabarmentzeko garaian. Hala, komatxoak erabili dira:

- bai hitzez hitzeko aipamenak egiteko
- bai hitzak nahiz esapideak nabarmentzeko
- bai liburuen aipamena egiteko
- bai erdal hitzak nabarmentzeko

Bestalde, letra etzana erabili da:

- bai hitzez hitzeko aipamenak egiteko
- bai hitzak nahiz esapideak nabarmentzeko
- bai liburuen aipamena egiteko
- bai erdal hitzak nabarmentzeko

Gure proposamena:

- hitzez hitzeko aipamenak: komatxoaren artean
- liburuen izenburuak: letra etzanez edo azpimarratuta
- artikuluen, hitzaldien eta abarren izenburuak: komatxoaren artean
- erdal hitzak: letra etzanez
- nabarmendu nahi diren hitzak-eta: letra etzanez edo beltzez
- ohiz bestelako adiera duten hitz edo esapideak: komatxoaren artean

Beste horrenbeste gertatzen zen, esate baterako, pertsona-, toki- eta bestelako izen arrotzei deklinabide-atzizkia eransteko erari zegokionez; ez zegoen batasunik:

Pertsona-, toki- eta bestelako izen arrotzei deklinabide-marka eransteko modua dela eta,

testuan bi joera agertzen dira: zenbaitetan marrazko batez erantsita (Kant-ek, New York-eko), zenbaitetan zuzenean (Kantek, New Yorkeko). Afera horri dagokionez, gu marrazkoa ez jartzaren aldekoak gara, ahal dela behintzat, testua ez astuntzearen. Ildo horretatik, gure proposamena da: marrazkoa jartzekotan, hitz arrotzaren lehen agerraldian jartzea, baldin eta horren beharra ikusten bada —hitzaren azken letraren gorabeherak—, eta hortik aurrera marrazkorik gabe ipintzea.

Beraz, nire lana zen, alde batetik, akatsak (araututako gramatikaren arabekoak) zuzentzea, eta bestetik, arautu gabe zeuden zenbait konturi zegokionez, proposamenak egitea testuaren barne-koherentzia bermatze aldera batez ere, eta hori guztia txostentxo batean jasotzea. Txostentxo hori Klasikokoei bidali eta haiek helarazten zioten itzultzaileari.

Itzultzaileekiko harremanak

Hortaz, txostentxo hori izan da itzultzaile asko eta askorekin izan dudana harreman-bide bakarra, gutxitan egokitu baitzait itzultzailearekin zuzenean aritzea. Nolanahi ere, iruditzen zait, aukeran, onuragarria izan dela itzultzailearekin zuzenean aritzea. Hona hemen klasikokoei bidalitako txostentxo bat, azaltzen duena itzultzaile batekin hitz egingakoa:

Itzultzaileari egindako oharrak

Testua ez da irakurtzen erraza, batez ere, hiru arrazoiengatik: batetik, edukia bera; bestetik, jatorrizko testuaren diskurtsoaren nolokotasuna; azkenik, puntuatzeko modua.

Lehen arrazoiari dagokionez, esan beharrik ez dago testuaren edukia oso kontzeptuala dela eta abstrakzio-ahalegin ikaragarria eskatzen duela, baina hori azken finean badaki liburua irakurtzeko asmoa duenak. Dena den, azpimarratze-

koa da irakurtze-zailtasun hori gutxitzen edo leuntzen doala liburuki batetik bestera. Itzultzailearekin hitz egin eta esan dit berak irudipen bera izan zuela jatorrizkoa irakurtzean, eta gero ere, testua itzultzerakoan, arazo horrekin egin zuela topo, alegia, edukiaren argitasunari dagokionez testuak irregulartasun nabarmena erakusten zuela liburuki batetik bestera. Bestalde, berrikusleak ondo ezagutzen du autorearen lana, eta irudipen hori berretsi du. Beraz, jatorrizko testuaren berezko ezaugarri baten aurrean gaudela dirudi, eta zentzu horretan, itzultzailearen ustea da itzulpenak errespetatu egin behar dela jatorrizko testuaren jitea, bestela interpretazioetan erortzeko arriskua bailegoke —frantsesek bertsoan hala gertatzen omen da—.

Bigarren arrazoiari dagokionez, hau da, autorearen diskurtsoaren nolakotasunari dagokionez, esan beharra dago testua oso trinkoa dela, paragrafo osoak baitaude bata bestari lotutako mendeko perpauzez kateatzen direnak. Horrek eskatzen du gaur egun nahiko bitxia gerta daki-gukeen idazkera-estiloa erabiltzea, besteak beste, erlatibozko esaldi ugari agertzen duena. Dena den, nire ustez hori ez da arazoa esaldiak-eta ondo eraikitzen badira, eta horixe da itzulpen honen kasua. Badago, hala ere, pasarteren bat edo beste kortexete artean markatutakoa, itzultzaileak berriro azter ditzan.

Hirugarren arrazoiari dagokionez, puntuatzeko modua alegia, dilema baten aurrean gaudela. Izan ere, kasu honetan —beste askotan bezala— jatorrizko testuak agertzen duen puntuazio-sistema ez dator bat gure gaurko puntuazio-sistemarekin. Eta egia bada ere, sistema bat edo bestea izan, azkenean, sistemaren koherentzia dela inportanteena —bestela, araurik gabe, bide-seinalerik gabe bezala, noraezean ibil gintezke—, egia da, halaber, irakurleari lana eman diezaiokeela sistema berriari antzemateak. Sistemen arteko alde nabarmenenak honako puntu-zeinuen erabilerari dagozkio: puntu eta koma, bi puntuak, marra luzea. Batez ere, puntu eta komaren erabilera eta marra luzearena dira deigarrienak; lehenengoa, gurean

ez bezalako testu-craikuntza eta testu-antolake-eta egiteko erabiltzen delako; bigarregoa, (marra luze bakarra, tarteak utzita) ondorioei-eta sarrera emateko erabiltzen baita. Hala eta guztiz ere, sistemak badu barne-koherentzia, hori ezin da ukatu. Gauzak horrela, eta kontuan hartuz itzultzailearen iritzia, hau da, puntuazio-era berezi hori dela jatorrizko testua ezaugarritu eta, beraz, bereizten duen elementutako bat, nire lana izan da, itzultzailearekin adostuta, jatorrizko testuari tankera berezi hori ematen dioten elementu horiek errespetatuz, gainerako puntuazio-zeinuen dagokienez —komak batez ere— testua gure sistemaren arabera puntuatzea, testuaren irakurketa erraztearen alde.

Dena den, ez da lehenengo aldia auzi hori azaltzen dela, hau da, jatorrizko testua ezaugarritzen duten elementuren bat, edo tankera oro har, errespetatzearena, nahiz eta gaurko joeren aurkakoa izan. Arazoaren ebazpideari dagokionez, nire ustez itzultzaileak auzi horien berri eman beharko lioke irakurleari, bai eta hartu dituen erabakien berri ere. Horrela irakurleak, jakinaren ganean, tresna gehiago izango luke testua ulertzeko, testuari aurre egiteko, eta irakurketa errazagoa izango litzateke. Nire proposamena da, beraz, itzultzaileak izan dezala atal bat liburuan itzulpenaren inguruko gorabehera eta gogoetak egiteko eta hori guztia irakurleari konpartitzeko.

Zuzenketaren bilakaera. Zenbait mugari

Txostentxo horretan ikusten denez, dena den, zuzentasun-eremuko akatsez haratago, itzulpenen irakurgarritasuna zen, hasieratik, kezka nagusia. Eta irakurgarritasuna esatean, ez zait definizio hoberik bururatzen hiztegitan agertzen dena baino (Elhuyar Entziklopedia):

irakurri. du ad. 1. Idatzitako zeinu grafikoak begi-bistaz ezagutuz, mentalki nahiz ozenki

elkartu eta esanahia egokitu; horrela aritzuz testuaren edukiaz jabetu.

irakurgarritasun. iz. Irakurgarria denaren nolakotasuna.

irakurgarri. izond. 2. Behar den argitasunez idatzita dagoelako, irakur daitekeena.

irakurterraz. izond. Irakurtzen erraza dena.

irakurgaitz. izond. Idazkeragatik nahiz mamia-gatik irakurtzen nekeza gertatzen dena.

irakurtezin. izond. Idazkeragatik nahiz mamia-gatik ezin irakur daitekeena.

Bien bitartean, *Idazkera Liburua* argitaratu zuten J. R. Zubimendik eta Pello Esnalek, niretzat mugarrria izan dena. Haiiek idatzi zuten euskal testugintzan dihardugun guztiok une horretan sentitzen genuen ondoez bati buruz, alegia, hitz egin ziguten euskal testuek sarriegi izaten zuten eite gordinaz. Hiru euskara-mota bereizten zituzten euskaraz idatzitako testuetan: sasi-euskara, euskara gordina eta euskara egokia, eta hizkuntza-mota bakoitzaren ezaugarriez eta haien arteko aldeez mintzatu zitzaizkigun. Hona zer zioten euskara gordinaz:

Euskara gordina deitu diogu bigarren motako euskarari. Gogorra baita, heldu gabea, irensten gaitza... Baina euskara da, sasi-euskara ez bezala. (...) Hedatu samarra dugu euskara gordina. Halere, itzulpenetan aurkitzen dugu sarrien, edo erdarazko idazkien eitea dutenetan. (...) Euskara gordinaren idazleak leial eta zuzen jokatu nahi du euskararekin: leial eta zuzen gramatika-arauekin, leial eta zuzen hitzekin... Goi-mailaraino igo nahi du euskara, eta auzoko hizkuntzak bezain tresna egoki eta erabilgarri bihurtu. Erdararen pareko nahi du euskara: hiztegi ugari eta aberats, gai zailenak eta korapilatsuenak ere adierazteko moduko. (...) Baina leialtasun horren eraginez urrutiegi ere joan daiteke idazlea: saihestu nahi dituen zenbait zultan eror daiteke. Besteak beste, alboan erdararik behar ez duen euskara nahi izan arren, erdararen morroi bihurtzen da: erdal erduetara

jotzen du itsu-itsu, itzulpen estuegiak egiten ditu, erdal hitzak sartzen ditu euskal hitzen lekuan... azkenean, sasi-euskararen antzeko gertatzen da, euskararen kalteran: ulergaitz eta erdararen morroi. (ID, 147)

Euskara gordina, beraz. Jakina, baten batek esango du P. Esnalek eta J. R. Zubimendik kazetaritza-euskarari buruz esan zutela hori guztia. Eta egia da: gauza bat da egunkaria irakurtzea, eta bestea, oso bestelakoa, teoria eta gogoeta filosofikoak, politikoak, ekonomikoak edo linguistikoak irakurtzea. Ildo horretatik, hona hemen zer zioen itzultzaile batek itzulpenarekin batera zihoan ohar batean (kasu honetan ez hurrengo itzulpen-aipamenetan ere, ez da itzultzailearen izena ematen, ez baita esan-guratsua):

Estiloan ere, latinari ahalik gehien atxiki natzaio. Paragrafoaren luzerarik ez dut ia inoiz laburtu, batzuetan oso luzeak eta menpeko eta elkarren gaineko perpausuz josiak izan arren. Ulergarritasunaren aitzakian, autorearen estiloa txikitzeari ez deritzot bidezko. Luzetasunean argia izaten ahalegin naiz, baina konplexutasunik saihestu gabe, euskarak ere konplexutasuna konplexurik gabe adierazten jakin dezan. Lan hau ez da, nik uste, material didaktiko bat, pentsamendu eta literatura oso garatu baten itzulpena baizik. Testu bat joskeraz eta estiloz oso zaila izan daiteke, nahiz eta oso argia izan. Gure autorearen testua horrelakoa da sarritan eta euskaraz ahalik gehien beragana hurbiltzen saiatu naiz. Eskertuko nuke irizpide hau berrikusleak eta "Klasikoak" saileko arduradunek ere errespetatuko balute.

Erabat ados. Euskarak badaki konplexua adierazten, eta testua espezializatua izateak ez du esan nahi irakurgaitza eta ulergaitza izan behar duenik. Zertan da, bada, irakurgarritasun hori? Begira honako testu hau:

Gure baitan sortzaile baten ideia txertatu eta sortzaile horrengana garamatzen legea, lege naturaletan lehena da garrantziz, baina ez lege naturalen ordenari dagokionez. Gizonak, natura-egoeran, ezagutzeko ahalmena izango zuen, baina ez ezagupenak. Argi dago haren lehen ideiak ez zirela ideia espekulatiboak izango; bere izatea gordetzen saiatuko zen, bere izatearen jatorria bilatu baino lehen. Halako gizaki batek bere ahulezia baino ez zuen sentituko; haren herabetasuna ezin handiagoa izango zen; eta horren esperientziarik behar izanez gero, aurkitu izan dira basoetan gizaki basatiak: edozerk eragiten die ikara, edozerk jartzen ditu ihesean.

Batek baino gehiagok esango du testu hori ez dela irakurraldi bakar batean harrapatzen den horietakoa —are gutxiago testuingururik gabe—. Bestalde, jatorrizko testua hartuko bagenu, litekeena da pentsatzea guk beste aukera batzuk egingo genituzkeela. Nolanahi den, testu horretan arazorik gabe identifikatu eta bereizten ditugu **mintzagaia** (lege naturaletako bati buruz ari da, gure baitan sortzaile baten ideia txertatu eta sortzaile horrengana garamatzen legeaz hain zuzen) eta **iruzkina** (lege natural hori lehena da garrantziz; baina ez da gizakiak ezagutu zuen lehen legea), eta **informazioa** ordenatua eta lotua agertzen zaigu (gizakiak hasieran: ezagutze-ko ahalmena bai, ezagupenak ez...).

Beraz, testuinguruak argituko lituzkeen kontuak alde batera utzita (lege naturalak?, natura-egoera?), lehen irakurraldi horretan irakurlearen lana izaten da bilatzea testuan argibide edo zantzuak adieraziko diotenak testua nola irakurri behar duen (ulertzeko, alegia): esaldiak nolakoak diren (ondorizkoak, kausalak, denborazkoak...), pausaldiak non egin behar dituen...; hitz batean, testua zer doinuz irakurri behar duen antzematea.

Zuzenketa-arazo nagusiak

Gauzak horrela, galdera da: zein izan behar du, beraz, zuzenketaren helburua; lehenengo irakurraldian ulertzen den testua? Ez dut uste, gure kasuan ez behintzat. Izan ere, testu horiek zailak izan litezke gaigatik-eta, baina horrek ez du ustekabeen harrapatuko klasikoen irakurlea.

Izan ere, irakurle garen aldetik, denok dakigu bereizten zer den testu erraza eta zer den testu zaila, eta badakigu, halaber, erraztasun/zailtasun hori zertan den identifikatzen: gaia bera, egilearen estiloa (egin dituen hizkuntza-aukera sintaktikoak eta bestelakoak), liburuaaren helburu den irakurleari suposatzen zaion jakite-maila... Badakigu, bestalde, testua zaila izateak ez dakarrela ezinbestean irakurgaitza eta ulergaitza izatea (denok izan dugu esperientziaren bat). “Pentsamendua-ren Klasikoak” irakurriko dituen irakurlea ohitua dago euskaraz irakurtzen, eta ez du arazo berezirik testu espezializatuak irakurtzeko. Gure irakurleak badaki klasikoen lan horiek nekosoak izan litezkeela eta gimnasia intelektuala egitea eskatuko diotela, eta prest dago gimnasia hori egiteko.

Testuaitasuna

Baina kontua da batzuetan hori baino gehiago eskatzen diogula irakurleari; alegia, eskatzen diogu ez bakarrik irakurtzeak berez eskatzen dituen eragiketak egitea, baizik eta, horretaz aparte, erdarara itzultzea, zenbait korapilo askatu eta mezua ulertzeko. Testu bat nekez irakurtzen bada, testuan bertan bilatu behar da eragozpena, eta ez irakurlearen. Eta ulergarritasun hori zertan datzan

azaltzeko, adituek testualtasunaz eta testuaren baldintzez hitz egiten dute:

Testuaren baldintzak:

Zuzentasuna
Koherentzia
Kohesioa
Egokitasuna

Testu bati heltzen diogunean argi dago zuzentasunaz haratago dagoen zerbait behar dugula testuaz jabetzeko, eta horixe espero dugu aurkitzea testuan. Ni ez naiz teoriarria; nik urte batzuetako lan-eskarmetua dut, eta irakurle-sena. Eta nik uste dut klasikoen irakurleak euskal itzulpenari eskatzen diola beste edozein erdal itzulpen espezializaturik eskatzen diona: testuaren irakurgarritasuna bermatuko duten elementuak eskaintzea, beste itzulpen beharrik gabe: mintzagaia argi azaltzea, informazioa ondo antolatua eta lotua egotea, loturak gauzatzeko baliabideak (sintaxia, puntuazioa, erreferentzia-sistema...) mezuaren neurrikoak izatea, etab.

Itzultzeak, dudarik ez, lan handia eskatzen du, batez ere hizkuntzek joskera ezberdinak badituzte; izan ere, hitzak eta esaldiak ez ezik, koherentzia- eta kohesio-baliabideak ere itzuli, moldatu eta egokitu egin behar dira, itzulpen-testua jatorrizkoa bezain koherentea izateko, hura bezain irakurgarria (ez zertan irakurgarriagoa). Eta alderdi horretatik, irakurgarritasunari jartzen zaion traba bat da, zer esanik ez, bi hizkuntzen arteko **interferentzia** gertatzea eta bi gramatika erabili behar izatea (eta "itzultzten" ibili behar izatea) testua irakurri eta esanahiaz jabetzeko (gogora datorkit harako esaldi hura, Jesus Zabaletari entzun eta iltzatuta geratu zitzaidana: "Tristeia da/litzateke?, gero, euskaraz elkar ulertzea erdaraz dakigulako"). Eta horixe da,

hain zuzen ere, zenbait itzulpen-testuri gertatzen zaiona.

Atxagak esandako hitz batzuk ekarriko ditut, testuan aurrera egiten lagunduko didatenak:

Nik esango nuke, nolabait, oinarrizko ideologian dagoen adjektiboa, gehien gustatzen zaidana, "kristalinoa" da; hots, ez da ikusi behar, hitzak transparente izan behar du. Barthesek erabiltzen zuen irudi bat, beste gai batez ari zelarrik: autoaren kristalaren atzean zaude, eta zuk begiratu ahal diozu kristalari, kristala ikusiz, beti baitaude orbainak eta, edo begiratu ahal diozu kristalaren beste aldean dagoenari, paisajeari. Hau da, testua ikus dezakezu, eta aldi berean, haren atzean dagoen mundu hori. Eta horrek, nire ustez eskatzen du alde batetik lan formalak (adjektiboak, subordinatuak non kokatu...), eta gero, beste aldetik, eskatzen du kristalaren beste aldean dagoen hori benetan oso-oso paisaje bete izatea (...). (B. Atxagarekin solasean; "Administrazioa Euskaraz", 44. zenb.)

Barthesen irudi hori baliatuta, nik esango nuke zuzentzailearen lana dela testua hartu (kristala/paisaia) eta paisaia ikusten galarratzen duten kontu horiek identifikatzea eta kristala garbitzeko proposamenak egitea; beste era batera esanda, zuzentzaileak testuaren irakurgarritasuna bermatzen ahalegindu behar du; irakurleak ahalik eta oztopo gutxien aurkitu ditzan testuan barrena irakurtzeko. Eta horixe da, hain zuzen, itzultzaileari proposatzen dioguna:

Itzulpena, nire ustez, oso ona da. Horrekin esan nahi dut testura hurbiltzen den edozein irakurle interesatuk aurkituko duela ez bakarrik gaiari dagokion diskurtso landu eta jasoa, bai zik eta, horrekin batera, diskurtso argia, non sintaxia-, joskera- eta bestelako testu-baliabideak egoki aukeratuak izan diren ideiak eta mezua ulertzeko.

Dena den, testuak badu zer zuzendu eta zer hobetu. Batetik, badira zuzentasunarekin lotutako kontu batzuk —erratu mekanografiko eta tipografikoak, edo hitzen morfologia, esate baterako—. Besterik, badira koherentziarekin eta kohesioarekin zerikusia dutenak —puntuazioa, kasu—. Azkenik, bada pasarterik argitasunaren aldetik adierazpidea aldatzea eskatzen duena.

Ildo horretatik, txostentxo honetan, hainbat ohar eta proposamen aurkituko duzu testuak behar duen azken orrazketa egiteko, irakurlearen ikuspuntutik begiratura lagungarriak izan litezkeelakoan, eta, azken batean, zeuk helburu izan duzun konplexutasun argi horren aldekoak direlakoan.

Ikusten denez, kristal-garbitze horrek hiru esparru hartzen ditu:

- akats mekanografikoak
- hizkuntzaren zuzentasuna (euskararen gramatikaren araberakoa; arauen araberakoa)
- testuaren koherentzia eta kohesioa (irakurgarritasuna)

Testuaren koherentzia eta kohesioa gauzatzen da kontuan hartuz eta zainduz testuaren egitura, esaldien arteko loturak eta esaldi barneko ordena eta loturak. Eta itzulpenen koherentzia-eza erdararen interferentziak eragiten du neurri handi batean. Maita guztietan gertatzen da interferentzia hori: bai adierazpidea aukeratzekoan (lexikoa, aditza, egitura sintaktikoa, hitz-ordena...), bai koherentzia- eta kohesio-baliabideak aukeratzekoan (puntuazioa, erreferentzia-sistema, loturak...). Testuaren irakurgarritasuna tratatzen edo galarazten duen interferentziaren aurrean, irakurleak testua “itzuli” egiten du, eta behar diren “zuzenketak” egiten ditu.

Zenbait testu aztergai

Hurrengo lerroetan adibide batzuk ekarriko ditut erakusteko zein diren nire ustez, kohesio-baliabideei dagokienez, “zuzenketak” egiten diren hiru esparru esanguratsu:

- Adierazpidea bera
- Puntuazioa
- Erreferentzia-sistema (anaforak eta kataforak)

Adierazpidea esatean, auzia ez da itzulzaileak zer aukera estilistiko egin duen: hori estiloan sartzen da, eta nork bere estiloa du. Adierazpideari dagokionez, koherentzia galarazten duen arazotako bat izaten da batzuetan ez datozela bat adierazlea eta adierazia:

«(...) konturatzen naiz (...) nire pentsamen-
duan agertzen zaidala (...) edozein motatako
perfekzioetik erabat urrunduta **dagoenaren
ideia.**»

Esaldi hori zuzena da eta ulertzen da. Baina “moldatu” egin behar dugu; izan ere, adierazpidea ez dator bat adierazi nahi denarekin. Hor ez da *noren ideia agertu*, baizik eta *zer/zein ideia agertu*: “edozein motatako perfekzioetik erabat urrunduta **dagoelako ideia**”. Interferentzia baten eragina dugu hor. Beste horrenbeste gertatzen da hemen ere:

«(...) grabitatea cragozpenen aurrean orkatu egiten **den bitartean**, besteak indar eta kemen handiagoa hartzen du oztupoak areagotu ahala.»

Esaldi horretan, *-(e)n bitartean* menderagailuak gauzatzen du perpausen arteko lotura, eta, beraz, denborazko harremana ezartzen du haien artean. Baina harremana ez da denborazkoa, adbersatiboa baizik, eta, beraz, honela izan behar luke:

“(…) grabitatea eragozpenen aurrean orekatu egiten da; besteak, berriz (ordea, aldiz...), indar eta kemen handiagoa hartzen du oztopoak arcagotu ahala.”

Puntuazioa da beste alor bat asko zaindu beharrekoa eta zuzenketa-proposamen ugari eragiten duena. Proposamen horiek agintzen dituzten irizpideak sintaxiaren eta semantikaren baitakoak dira: puntuazioak esaldiosagaien berri eman behar du, esaldi osagaien funtzioak bereiztu, balizko adiera-anbiguotasunak ezabatu... Baina irizpide guztien gainetik dago jakitea irakurleak askotan “jarri” edo “aldatu” egin behar izaten dituela puntuazio-zeinuak, testuaren esanahiaz jabetzeko. Beraz, irakurleari lan hori kentzea da proposamen horien helburua. Esate baterako:

“Emozioa arimaren dardara afektiboa da, baina gauza bat da azaleko asaldura eta besterik sakoneko astinaldia. Lehen kasuan, efektua barreiatu egiten da eta bigarrenean banatu gabe gelditzen da. Batean, atalen oszilazio bat da osoaren desplazamendurik gabe; bestean, osoa aurrerantz bultzatua da.”

Zuzenketa-proposamena:

“Emozioa arimaren dardara afektiboa da; baina gauza bat da azaleko asaldura, eta besterik, sakoneko astinaldia. Lehen kasuan, efektua barreiatu egiten da, eta bigarrenean, banatu gabe gelditzen da. Batean, atalen oszilazio bat da osoaren desplazamendurik gabe; bestean, osoa aurrerantz bultzatua da.”

Testu bat ondo puntuatuta dagoela konprobatzeko, bidea da testuaren esanahia aztertzea, eta ahots gora irakurtzea (intonazioa ematea): denok ondo puntuatzen dugu ahozkoan!

“Azkenik, bazter uhin-hauslean eskegitako jantziak hezatu egiten dira, eguzkitan zabaldurik, ordea, lehortu.”

Testuaren esanahia ulertzeko ezinbestekoa da unitateak zehaztea, ondo markatuta egotea. Irakurri ahala, irakurleak jakin behar du zein unitatetan dagoen. Aurrekoa bezalako testuetan argi gelditzen da komak ez duela balio esaldia markatzeko:

“Azkenik, bazter uhin-hauslean eskegitako jantziak hezatu egiten dira; eguzkitan zabaldurik, ordea, lehortu.”

Kohesio-baliabide ahaltua da, halaber, erreferentzia-sistema egoki erabiltzea. *Bere/haren* oposizioari dagokionez, egia da zenbaitetan oposizio hori ez baliatzeak ez diola minik egiten testuari (eta, beraz, irakurlearen jardunari):

“(…) zuen aitak edo anaiak, krimenen baten errudun izan gabe, bere burua hiltzen badu, (...) bere testamentuak balio dezala...”

Esaldi horretan, *bere testamentuak* jarri edo *haren testamentuak* jarri, irakurleak mezu bera jasoko du, bi *bere* horiek elementu berari egiten baitiote erreferentzia. Baina begiratu zer gertatzen den beste testu honetan:

“Legeari buruz ari delarik, bere 6. Artikuluan: hiritar orok du, pertsonalki edo bere ordezkarien bitartez, bere sorkuntzan parte hartzeko eskubidea.”

Txiste errazak alde batera utzita (“hiritar orok du bere sorkuntzan parte hartzeko eskubidea”), itzulpen horretan argi gelditzen da kalte handia ekar liezaiokeela gaztelanaren interferentziak euskal testuari, eta zuzenketak, azken finean, irakurleak egiten dituen aldaketak islatzen dituela:

“Legeari buruz ari delarik, 6. Artikuluan (hauxe/zera dio): hiritar orok du, pertsonalki (bera zuzenean) edo bere ordezkarien bitartez, haren (legearen) sorkuntzan parte hartzeko eskubidea.”

Bestalde, erakusleen erabilera anaforikoari dagokionez (lehendik aipatutako elementuren bati erreferentzia egitea), maiz ikusten da ez dagoela batasun-irizpiderik, eta bai lehen gradua, bai bigarrena, biak erabiltzen direla:

“Hizkuntzalariek, oro har, gramatika ego-kien oinarrian dauden funtsezko barne-ezaugarriak zehazteko xedearekin jardun behar dute. **Ikerkuntza honen** emaitza nagusiak hizkuntz egituraren teoria orokorra izan behar du, **teoria horrek** gramatika naturaletan erabiltzen diren lanabesak abstraktuki aurkeztu eta aztertzen dituelarik, hizkuntzon aipamenik egin gabe. **Teoria honen** betebeharrak bat hizkuntza bakoitzeko gramatika bana aukeratzeko metodo orokor bat eskaintzea da, hizkuntzotako per-paus-corpus bat hartuta.”

Batasun-irizpiderik ez izatea iluntasuna ekar liezaioke testuari (Zein ikerkuntzari erreferentzia egiten dio *Ikerkuntza honen* horrek?; *teoria horrek* / *teoria honen* horiek teoria berari egiten badiote erreferentzia, zergatik alde horiek?)

Bukatzeko

Sarreran esaten nuenez, zuzentzailearen lana da irakurlearen lana erraztea. Eta oso li-tekeena da Klasikoan irakurleak irakurraldi bat baino gehiago egin behar izatea testuari edo testuaren pasarteren batzuei. Baina baldin eta irakurraldi horietakoren bat ekiditea baldin badago, horrexetan ahalegindu behar du zuzentzaileak: irakurleak zuzentzen dituen akatsak zuzendu (kristala garbitu) eta mezuaz jabetzeko irakurleak egiten dituen eragiketa horiek islatu.

Idaztea eta itzultzea erabaki askoren emaitza da. Egia da ezinezkoa dela irakurleari horren guztiaren berri ematea; baina egia da, halaber, irizpide batzuei eusteak (eta behar-bada irakurleari jakinaraztea itzultzailearen oharretan-edo) testuari ematen dion barnekoherentzia dela irakurlea testuan barrena gidatzeko modurik efikazenetako bat.

